

A filozófia és az élet követelményei

Pavel Apostol, az ismert nevű egyetemi tanár és filozófiai szakíró, nagyon aktuális feladatra utaló tanulmányában (ERA SOCIALISTA, 1979. 18.) a marxista filozófia mai továbbgondolásával kapcsolatos lényegi problémákat összegezi. Az RKP idei júliusi központi bizottsági ülésén elhangzott főttkári beszéd szellemében a dialektikus és történelmi materializmus rendeltetéséről ezt írja: „Meg kell alapoznia a cselekvést és a társadalom forradalmi átalakítását olyan mértékben, amilyenben ezek befolyásolják az emberi létet és ennek jövőjét. Ebben az összefüggésben a filozófiai távlat nem hiányozhat egyetlen társadalmi programból vagy társadalomfejlesztési tervzetből sem.”

Mindezt Pavel Apostol a pozitívizmus, az „új filozófusok” (Philippe Nemo) és a technokraták véleményével állítja szembe, akik egyre sűrűbben beszélnek a kultúra és a civilizáció „defilozofálásáról”, a filozófia anakronisztikussá, fölöslegessé válásáról. Philippe Nemo ki is mondja: a gondolkodás funkciója csak a mérnököket illeti meg. Ezzel, a filozófia szerepét tagadó állásponttal szemben Pavel Apostol hangsúlyozza, hogy egyes fejlett ipari országokban és úgynevezett poszt-indusztriális társadalmakban, mint amilyen például az Egyesült Államok, a filozófia kiemelkedően jelentős szerepet játszik. Jellegzetes példaként említi ebben a vonatkozásban az űrkutatással vagy az elektronikával kapcsolatos speciális programokat, amelyek kidolgozásában mindig filozófusok is részt vesznek. Mindez azzal függ össze, hogy e programok eredményei pozitív vagy negatív értelemben befolyásolhatják az emberi létet. Pavel Apostol a massachusettsi mérnöki kutatásokkal és mérnökképzéssel foglalkozó Technológiai Intézetre hivatkozik, amelynek tantervében az első két évben masszívan szerepelnek filozófiai diszciplínák is. Minden bizonnyal azért, mert ha a társadalomnak nincs is szüksége nagyszámú szakfilozófusra, arra igenis szüksége van, hogy a társadalom minden területén dolgozzanak széles körű humán műveltséggel és filozófiai kultúrával felvértezett szakemberek.

Ez a különbség állítja előtérbe újra és újra a *filozófia tartalmával* kapcsolatos kérdéseket, amelyek tárgyalása során Pavel Apostol élesen exponálja — tegyük hozzá rögtön: joggal — a középiskolai és egyetemi tankönyvekben és kurzusokban jelentkező *közhelyeket* („a filozófia a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb fejlődéstörvényeinek tudománya”; „minden mozgásban van”) és a marxista filozófia több ezer oldalt kitevő irodalmában ezeknek ellentmondó tartalmakat. A marxista filozófiai kutatás nem rekedhet meg Marx, Engels vagy Lenin műveinek, még kevésbé egyes tételeinek a tanulmányozásánál. Annál kevésbé, mert e tételek egy része elvesztette érvényességét. Eltérően tehát attól a negyven éve megjelent közismert munkától is, amely máig befolyásolja a dialektikus és történelmi materializmus tárgyalási módját, ma nyilvánvaló, hogy a filozófia tárgyából semmiképpen sem hiányozhat két kérdéskör: az emberi létnek a szocialista forradalommal és a tudományos-műszaki forradalommal való kapcsolata és a marxista filozófia, a dialektika módszertani funkciója a mai tudományos megismerés és technológiai fejlődés összefüggéseiben.

Pavel Apostol joggal hangsúlyozza (az egyébként általánosan elismert télt): a filozófia tárgyat nem szabad összetéveszteni az egyes szaktudományok tárgyával. A filozófia ugyanis nem egyszerű általánosítása a szaktudományok eredményeinek, hanem bizonyos speciális *kritériumok* szerint megvalósított absztrakciója (és integrációja) a szaktudományi kutatás tényeinek. E *kritériumok* között Pavel Apostol szerint mindenképpen szerepeljen: 1. az *emberi léthez való viszonyítás*; 2. az *emberi létnek a jövő kérdéseivel való összevetése* és 3. a *társadalom forradalmi átalakítását célzó társadalmi gyakorlat*. Szó sincs tehát egy, a formális logika értelmében felfogott általánosításról. Bizonyítékul Pavel Apostol az általános relativitáselméletre hivatkozik, amely a tudományban kellően általánosított. A

filozófia ezt az általánosítást tovább már *nem* tágíthatja, levonhatja azonban ebből az általánosításból az emberi léttel kapcsolatos következtetéseket.

A filozófiai tárgyalásmód elengedhetetlen igény abban a változásrendszerben is, amely az emberi lét területén ment végbe, és nem kerülheti meg az egyén és a kollektivitás, az emberek közötti kommunikáció, az elidegenedés, a bürokrácia, az akceleráció, a formalizmus stb. kérdéseit.

Pavel Apostol pedagógiai munkája során szerzett tapasztalatokra, egyetemi hallgatók által megfogalmazott kérdésekre hivatkozva bizonyítja, hogy a társadalmi fejlődés válságos kérdései és a filozófiai kutatás fesztív programjaiban megfogalmazott témák között ma még kirívó különbség van, tegyük hozzá rögtön, nem e fesztív programok javára.

A forradalmi szellem, a filozófiai és társadalmi-politikai diszciplínák kapcsolatát elemezve a szerző bírálja a társadalomtudományok hazai oktatásában jelentkező fogyatékoságokat. Hiányolja, hogy eltérően a fejlett tőkés országoktól, de még a fejlődésben levő országok egy részének iskolaprogramjaitól is, a gimnáziumi tantervből (a pedagógiai liceumok kivéve) nálunk hiányzik a logika, a lélektan és az alkalmazott szociológia. A logika (a matematikai logika elemei) nem-tanítása miatt a diákok nemcsak a helyes gondolkodás szabályait nem sajátítják el, hanem az automatizáláshoz szükséges logikai-matematikai formanyelvet sem ismerik meg. Ezt a hibát az egyetemi oktatásban tovább tetézi az a körülmény, hogy az integráció állandó hangoztatása ellenére nemcsak a logikai alapfogalmak oktatása hiányzik, de a tudományos kutatás módszertanának a tanítása is. Pavel Apostol a társadalomtudományok oktatásában is megnyilvánuló negatívumnak tartja mindazt, amit az RKP főttkára említett júliusi beszédében bírált: bizonyos tételek végérvényes jellegű igazságokként való feltüntetését, az új iránti fogékonyság hiányát. Pedig a marxizmus forradalmi szelleme éppen azt követelné meg, hogy a társadalmi problémák emberi összefüggései mind az oktatásban, mind a tudományos kutatásban előtérbe kerüljenek. És nem is akármilyen oktatásban, hanem egy olyan tanítási folyamatban, amely a nevelés és oktatás *művészetét* jelenti.

A szerző véleménye szerint ezeknek a szempontoknak a fényében revízióra szorul a tanügyi kérdések továbbképzési programja és az úgynevezett társadalomtudományi tárgyak tanítása is. A továbbképzésben a meglévő információk anyag formatív szerepének a kérdései kellene hogy előtérbe kerüljenek, a társadalomtudományok oktatásában pedig a tudományos szocializmus és a történelmi materializmus tárgykörét élesebben kellene elhatárolni az állampolgári oktatás és nevelés tárgykörétől, amellyel ma szinte teljesen egyeznek. Mindez a diákok és az egyetemi hallgatók alkotó gondolkodásának negatív befolyásolásával jár együtt, amit tovább bonyolít az a körülmény is, hogy a nevelés munkája ma még túlságosan nagy létszámú csoportokban folyik. A szerző szerint az *oktatás* folyamatát a nagy létszám nem befolyásolja negatívan, a *nevelési* folyamatot azonban föltétlenül kedvezőtlenül érinti az egyazon időben túlságosan sok diákkal való munka.

Pavel Apostol egészében pozitív értelemben meggondolkoztató tanulmányának utolsó fejezete különös élességgel állítja előtérbe a társadalom életével kapcsolatos új problémák elemzésének igényét. A gazdaságtudományok, a szociológia, a politológia, a történelem, a társadalomszervezés, -vezetés és -tervezés tudományai — amelyeket rövidesen a társadalomtudományi kutatásban végbemenő robbanás eredményeként megszülető új tudományok fognak követni — a mai társadalomfejlődés nagy és aggasztó kérdéseire: a társadalmak szerkezetének forradalmi átalakulására, a népességfejlődés, az élelmezés, a béke, a biztonság, az új gazdasági világrend, a környezetszennyeződés, az egészségügy, az energiaválság, az infláció, a munkanélküliség kérdéseinek tanulmányozására kell hogy összpontosítsanak. Anál is inkább, mivel Pavel Apostol szerint ma még ugyancsak nagyon keveset tudunk, főként az emberek tudatában végbement változásokról, a nevelés következményeiről és eredményességéről, az egyének mentalitásának és magatartásának módosulásairól. Márpedig ezek ismerete elengedhetetlen feltétele nemcsak a soron levő nagy gazdasági problémák megoldásának, hanem az új szocialista tudat kialakításának is.

A társadalmi-politikai tudományok formatív szerepével kapcsolatos problématisztázások mind a kutatás, mind az új problémák érzékeltetésére irányuló oktatás jelentőségének tisztázásához járulna hozzá. Ezért is buzdít tanulmányának zárószóiban Pavel Apostol az általa jelzett kérdések megvitatására és konstruktív továbbgondolására.

R. Gy.

Bori Imre útjelzései

A mai jugoszláviai magyar irodalom 1. számú egyénisége, az irodalomtörténész Bori Imre körül nemegyszer pezsgett a levegő, a szakmai viták visszhangja messzire hallatszott. Az ötvenedik életévéhez — 20. önálló könyvéhez és 240. tanulmányához — érkezett újjvidéki tudós-kritikus szerencsére máig sem „higgadt le”; talán ellenfelei okosodtak meg (egy-két kivétellel), ellenvéleményüket meggondoltabban adják elő, több alkalmat keresnek az együttgondolkozásra, a problémák sokoldalú felvetésére, a korszerű megoldások keresésére. Bori Imre irodalomtörténeti tekintélyén már az ünneplés sem csorbíthat — csatlakozunk hát mi is az ünneplőkhöz e kerek évfordulón.

Bori Imre tanártársa az újjvidéki egyetem magyar tanszékén, Szeli István portrévázlatot készített volt diákjáról, aki „egykori iskolamesterét meghaladva oly impozáns méretű és értékű alkotásokkal gazdagította irodalmi műveltségünket, amelyhez fogható számos és sokkal kevésbé aktív és dinamikus életű, a kulturális közélet feladataiból jóval kevesebb részt vállaló irodalomtudós sem mondhat magáénak.” (*Magyar Szó*, 1979. 268.) Szeli, az ünneplést népköltészeti tanulmányait említve, az egész jugoszláviai magyar kultúra nevében mondja ki: „egész művelődésünk sorsa nem annyira a szakmai hozzáértőkön múlik, hanem a koncepciók kialakítóin, azon, hogy arra alkalmas ember, aki képes meglátni, megfogalmazni ezeket az igényeket, szükségleteket és feladatokat. Erre legalkalmasabb és legrátermettebb egyéniségként Bori Imrét nevezem meg, tudományos és felsőfokú oktatási feladatainak sikeres ellátóját, akiről egyetemi tanárrá való kinevezésekor Sőtér István úgy nyilatkozott, hogy megválasztásával az egyetemes magyar irodalomtudomány önmagát tisztelte meg.”

Irodalompolitikai-szervező-irányító tevékenysége mellett azonban, épp az irodalomtudomány fejlődése szempontjából, Bori Imre szakmai hozzáértése, komolysága jelentette és jelenti a nagy kisugárzó erőt — ez az alapja a „koncepció” kidolgozásának s a méltó (mesterükkel esetleg szembe is szálló) tanítványok nevelésének. Az irodalomtörténész munkásságának négy területét nevezi meg a portrékészítő: 1. a magyar irodalom története; 2. a magyar folklór; 3. a jugoszláviai magyar irodalom; 4. a magyar és a délszláv irodalom kapcsolatainak kutatása. Különösen a XX. századi magyar irodalom vizsgálatában érvényesített új, eredeti nézőpontot, ami kihatott végül is az egész magyar irodalomtudományra. Szeli példaképpen megnevez néhányat a legvitatottabb és egyúttal legtermékenyebb témákból: „Ady és a Nyugat forradalmat jelent-e irodalmunkban vagy egy korszak lezárását? Az irodalmi avantgard tévelygés, alkalmi irodalmi divat volt-e vagy pedig korszak és megújulás? Más területről merítve példákat: lehetséges és eredményes lehet-e a komparatiztika (az összehasonlító irodalom) művelése a megszokott és beidézett eszközökkel, vagy pedig mind a célok, mind a módszerek gyökeres újítására van szükség?” A jugoszláviai magyar irodalom viszonylatában Bori legjelentősebb eredménye, hogy „a hazai talajon megszületett magyar irodalmat sajátos arculatú belső képződményként mutatja be, de ugyanakkor rámutat arra is, hogy ez miként épül bele a magyar irodalmi műveltség egészébe”.

E portrévázlat valós voltát folyamatosan ellenőrizhetjük a folyóiratok és hetilapok hasábjain is, hiszen Bori Imre nem tartozik a sajtót (a szó nemes értelmében: a publicitást) lenéző, a könyvtár, a dolgozószoba négy fala közé bezárkózó, csupán a katedráról kommunikáló tudósok fajtájába. Korábban éppen a *Magyar Szó* kulturális mellékletében, a *Kilátóban*, újabban a szabadtéri *7 Nap* irodalmi oldalán közli rendszeresen olvasói jegyzeteit, irodalomtörténeti reflexióit. (Figyelme gyakran fordul a romániai magyar irodalom új kiadványai felé is.) A Móricz-centenáriumon például, a *Korunk* 1979. májusi Móricz-ankétjából indulva ki, Móricz Zsigmond műveinek újraolvasását szorgalmazza, egy irodalomtörténeti revízió érdekében, aminek „végső célja nem az író nagyságának a kétségbe vonása, hanem a róla alkotható modern irodalomtörténeti-kritikai kép megrajzolása, ennek alapján pedig helyének pontosabb kijelölése a XX. századi magyar irodalom térképén”. Bori nyilván nem ért egyet azzal, hogy „mindenki más a XX. századi magyar prózában Móriczhoz viszonyítva kapta meg irodalomtörténeti helyét és rangját”; ezt a hosszú ideig érvényesnek tekintett gyakorlatot irodalomtörténeti manipulációnak nevezi, amelynek Móricz Zsigmond áldozatává vált. A modern magyar irodalom újjvidéki professzora szerint „egy ilyen megcsontosodott irodalomtörténeti álláspont képezi a legfőbb akadályát a modern, a mai Móricz-ismeteknek. Az olvasó ugyanis 1979-ben kezébe véve Móricz műveit, nem tud meg-

feledkezni arról, hogy olvasta Krúdy Gyula könyveit, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső regényeit, hogy gyönyörködött Déry Tibor műveiben, hogy megszerette Füst Milán prózáját, hogy megpróbált behatolni Szentkuthy Miklós regényeinek szódsungeljébe, hogy elbájolták Mándy Iván és Mészöly Miklós történetei is. Valójában MórícZ regényeinek és elbeszéléseinek a XX. századi magyar próza egészével kell szembesülnie manapság már, hiszen nem is az elődök, hanem az utódok képezik a viszonyítások alapját." (MórícZ Zsigmond száz esztendeje II. 7 Nap, 1979. 27.) Jellegetes Bori Imre-szemlélet, amelynek realizását tudomásul kell vennünk, még akkor is, ha részletkérdésekben vagy akár a MórícZ Zsigmond-i életmű megítélésében, a hangsúlyok és arányok felfogásában különbözik is a véleményünk az övétől.

A *Nyugat* évfordulóján nem kevésbé nyíltan és „tiszteletlenül” teszi fel kérdéseit; „valójában arra kellene felelnünk: volt-e, illetve hogy milyen volt a *Nyugat* iránya története egyes szakaszaiban, illetve hogy volt-e egyáltalában iránya, s ha nem volt, akkor ennek tényéből milyen következtetéseket vonhatunk le”. Bori kétségbenvonhatatlannak nevezi a tényt, hogy „a *Nyugat*, miként az első számok jeleztek is, a *Figyelő* »új folyama« volt — nem a kezdés, hanem a folytatása egy már megkezdett törekvésnek. Közismert tény ez, azonban ami belőle következik, már kevésbé az. Ugyanis egy irodalmi folyamatra mutat, amely nem 1908-ban vette kezdetét, hanem évekkel azelőtt, és nem is a *Figyelő*vel vagy a *Magyar Génius*szal, hanem még előbb, valahol a XIX. század utolsó két évtizedében, amikor az akkori fiatalok azt kezdték és úgy kezdték csinálni, amit a francia és angol művészkartársaik csináltak mindazzal, amit akkor (és a *Nyugat* korában is) *dekadenciának* neveztek és tudtak, s amit manapság a »romantika agóniájának« tüneteként nyugtázzunk naturalizmustól szimbolizmusig és szecesszióig vagy preraffaelitizmusig.” A folyóirat első évfolyamainak „még alkotó vonásaival” szembeállítja a hovatovább uralkodóvá váló *befogadó* jelleget, s e karakterből következteti, hogy „nem sok okunk van a XX. század magyar irodalmát a *Nyugat*-nemzedékek egymásutánjában szemlélni és emlegetni az első, második, harmadik *Nyugat*-nemzedéket. Valójában csak egyetlenegy nemzedékről beszélhetünk, arról, amely a közismert folyóiratindítási kísérletek után a *Nyugatot* megindította és első évfolyamaival affirmálta. De ez az egyetlen nemzedékről vallott feltevés is megkérdőjelezhető, hiszen még Ady Endrének sem volt igazán folyóirata a *Nyugat*, s mi még azokat is e nemzedék tagjaiként szoktuk emlegetni, akik valójában ritka vendégek voltak a folyóiratban!” (A *Nyugat* és a modern magyar irodalom. *Literatúra*, 1978. 3—4.) — Hát ez az bizony nem éppen egyezik a tankönyvekben található irodalomtörténeti felfogással, érvei azonban újra csak meggondolkoztatóak.

Szerzőnk sokoldalú érdeklődésére idézhetnénk a *Híd* idei számaiban sorozatban közölt elemzéseket Sinkó Ervin regényeiről vagy „egy naiv életíró”, az orromhegyesi parasztember Balázs Mátyás művét bemutató jegyzeteket az újvidéki folyóirat 1979. márciusi számából. De főképpen az irigylésreemeltő olvasási kedvről, állandó készenlétről tanúskodó eszmefuttatásokat, recenziókat, amelyekben Bori Imre gondolkodásának nyitottsága a legfontosabb példa számunkra.

K. L.

NAPIRENDE: A DEPRESSZIÓ (Le Monde de la médecine, 1979. 10 785.)

A francia orvostudomány hagyományos évi seregszemléje, a Bichat-i Orvosi Napok szennazációjának számított az idén az az átfogó jelentés, amelyet T. Lampérière és munkatársai terjesztettek elő, összefoglalva a depresszióra vonatkozó kutatásaik eddigi eredményeit. Megfigyeléseik szerint az alkoholizmus és az agresszivitás sokkal gyakoribb a férfiaknál, a depresszív állapotba kerülő nők száma viszont háromszorosa a férfiakénak, minden korosztály adatait összesítve. Megjegyzendő, hogy az idevo-

natkozó szakirodalom angolszász szerzői az alkoholizmust is besorolják abba a tünetcsoportba, amelyet „depressziós konstelláció”-nak neveznek, és azonos típusú örökletességi tényezőkre vezetnek vissza. Azonos természetű kóros megnyilvánulásról lenne tehát szó, amely a beteg neve szerint ölt ilyen vagy olyan formát? A kutatások ezt látszanak igazolni. A kudarcérzésnek, túlterheltségnek, frusztrációnak azokban az esetekben, amelyekben a női pszichikum depressziós tünetekkel válaszol a patogén tényezőkre, a férfiak többnyire alkoholizmusba fojtják rossz közérzetüket, agresszív magatartást tanúsítanak egészen a gyilkosságig...

Igy hangzik a hipotézis. De mi a jelenség magyarázata? Genetikailag meghatározott hajlam? Escoffier-Lambiotte doktor szerint ezt a tényezőt semmiképpen sem lehet másodrendűnek tekinteni. Az agyszerkezet kutatása arra a megállapításra vezetett, hogy a nőknél a kevésbé specializálódott jobb agyfélteke működését fokozottabb érzelmi percepció helyettesíti, számukra nagyobb nehézséget okoz az érzelmi reagálás elválasztása az értelmítől. Ez magyarázná részben azt a statisztikailag bizonyított tényt, hogy a nők közül háromszor annyian szenvednek neurotikus-depresszív megbetegedésekben, mint a férfiak közül. A nőgyógyászok és az endokrinológusok kimutatták, hogy bizonyos ösztrogén hormonok, valamint a havi ciklus szakaszai feltűnően fokozzák a nők ingerlékenységét, fáradékonyságát, kedvetlenül befolyásolják munkateljesítményüket, pszichikai egyensúlyukat. A svéd Hallström vezette széles körű felmérés nem támasztotta alá azt az igen elterjedt felfogást, amely szerint a menopauza felelőssé tehető a nőknél felépő depresszív állapotok nagy részéért. Bizonyítottnak tekinthető ezzel szemben — Lampérière doktor szerint — a szülést követő csekélyebb mértékű vagy súlyosabb depressziók ténye. Kiderítésre vár még, hogy ezek az esetek hormonális tényezőknek tulajdoníthatók, vagy inkább a kimerültséggel társuló fokozottabb pszichikai igénybevétel, alkalmazkodás nehézségeiről van szó.

A Lampérière vezette munkaközösség legváratlanabb megállapításai közé tartozik az, hogy a férjezetlen, özvegy vagy elvált nők között lényegesen ritkább a depressziós állapot, mint a hasonló társadalmi helyzetben található férfiak között. A felmérések során tapasztalniuk kellett, hogy feltűnően sok esetben a házasság biztonságérzetet nyújt a férfinak, miközben a nőnél depressziós tényezőként szerepel. Százalékarányban a legtöbb depresszív nő a munkásosztályhoz tartozó férjezetek, mégpedig a többgyermekes családanyák közül kerül ki.

Nőtt az elmúlt években a depressziós állapotban szenvedő nők, öngyilkosok, alkoholisták és kábítószerfogyasztók száma. A folyamatban levő kutatások feladata kideríteni az eddig feltárt tények és a nők társadalmi, jogi, szakmai és erkölcsi helyzetében beállott változások összefüggését.

POULANTZAS „VÉGRENDELETE“ (Rinascita, 1979. 39.)

A 43 évesen Párizsban elhunyt marxista szociológus, politológus közeljövőben olvasni megjelenő kötete elé szánta

ezt a beszélgetést. A szerző váratlan halála — vagy talán inkább a kérdések sajátosan olasz környezete — ezúttal különös nyomatékot kölcsönöz az „utolsó interjúnak“.

Nicos Poulantzas Athénben született, 1960-ban telepedett le Franciaországban. A francia radikális baloldali marxista hagyományához csatlakozott, igen szoros szálak fűzték Althusserhez (életműve ebből a szempontból folytonos elszakadási kísérlet és polémia), jelentős szerepet játszott Gramsci franciaországi felfedeztetésében. Lengyel László és Papp Zsolt *Válság és társadalomelméletek: kihívás és válaszkísérletek* című tanulmányukban (*Válság, 1977. 6.*) a neodogmatizmussal birkózó, a „történetes“ felfogás „kijavításával“, rugalmasabbá tételével kísérletező irányzatok jellegzetes kompilátor-kommentátor típusú szerzőjeként tartják számon. Ez semmiképpen sem elmarasztaló jelző, hanem a francia szellemi élet jellegzetes beállítottsága, mely a francia társadalom „fokozatbeli“ lemaradásával, „köztes“ helyzetével (ütközőpont Észak- és Dél-Európa között), a politikai uralmi formák (fejlett állami beavatkozás) és a „polgári társadalom“ (archaikus elemek) sajátos viszonyával és nem utolsósorban a történeti gondolkodási hagyományok viszonylagos fejlettségével (Annales-iskola) függ össze. Míg a hatvanas évek a fejlett országok többségében a szociológia győelmét hozták a filozófia felett, Franciaországban az előbb jelzett körülmények folytán még mindig az „elmélet forradalma“, a filozófia „megmentése“ (vagy látványos „felelősségrevonása“, mely sok tekintetben kísértetiesen hasonlít a „megmentés“ gesztusához) van napirenden.

A *Rinascita*-ban megjelent interjú is az „elmélet felelősségének“ problémagócából kiindulva jut el a marxista politikai elmélet mai hatékonyságának kérdéséhez. Utolsó írásaiban Poulantzas a marxista hagyományt olyan új kérdésekkel szembesíti, mint az intézmények és politikai szervezetek belső válsága, a hagyományos politikai képviselői formák működési zavarai, a nem politikai jellegű szükségleteket kifejező mozgalmak térnyerése. E szembetűnő hangsúlyeltolódásról, s egyben Poulantzas életművének lezárulásáról tudósít maga az interjú is.

Poulantzas elveti azt a marxizmusfelfogást, mely egyenlőségjelet tesz az elmélet és a gyakorlat közé, és a szocializmus gyakorlatában elkövetett törvénytelenégektől magát Marxot teszi felelőssé. E kérdésben az „új filozófusok“ kétségkívül az elmélet-gyakorlat azonosság lenni álláspontjának örökösei.

Ha elfogadjuk, hogy bizonyos strukturális feszültség lehetséges elmélet és gyakorlat között, akkor a szocializmus gyakorlatát éppúgy nem „varrhatjuk” Marx nyakába, mint ahogy a fasizmus gyakorlatát a Sorel-ébe vagy a náci gyakorlatot a Nietzsche-ébe. Persze ez azzal a kockázattal jár, hogy a marxizmust esetleg mindenestül „felmentjük” a megvalósítással járó következmények alól. Ha e kockázatot el akarjuk kerülni, ez csak a Marx és Lenin közti folytonosság illúziójával való leszámolás révén lehetséges. Nemcsak arról van szó, mondja Poulantzas, hogy felmondjuk a „marxizmus—leninizmus” Sztálintól örökölt kanonizációját. E döntő lépés annak az elismerését jelenti, hogy a leninizmus, akár a legtisztább „elméleti” szinten is, tartalmaz olyan elemeket, melyek a sztálinizmus létrejöttének kedveznek.

Vissza Marxhoz? Ez a törekvés, mint láttuk, mindig újraéleszthető, de nem kínál választ a mai kérdésekre. Az mindenestre nyilvánvalóvá válik, hogy a marxi örökség a lenini elmélethez való viszonyát illetően távolról sem tűnik egyértelműnek. Marx valóban élesen bírálta a szabadság formális jellegét, de sohasem tartotta elhanyagolhatónak a képviselői demokrácia intézményeit, ennek a törekvésnek Leninnél alig találjuk nyomát. „Sokáig azt hittem — folytatja Poulantzas —, hogy Gramscival teljesen új korszak nyílt az elméleti gondolkodásban. Ahogy telik az idő, mindinkább leszámoltam ezzel az illúziómmal is.” Gramsci kétségkívül elsőnek nyílt olyan kérdésekhez, melyek az állam és a polgári társadalom (société civile) viszonyának ma is nyitott kérdései, de alapvetően mindig a lenini gondolkodás keretei között maradt — lényegében a lenini stratégiát kísérelte meg Nyugaton alkalmazni. Gramsci felfogásában az állam egy olyan többé-kevésbé monolitikus blokk, amelyet meg kell hódítani, mint egy várat. A bekerítés és a pozícióháború szemlélete alapján, ezt nem Poulantzas mondta ki először, Gramsci nem dolgozhatta ki a hatalomgyakorlás pozitív elméletét, a demokratikus szocializmusba való átmenet képviselői demokráciájának intézményi elméletét. A gramsci-i elméletből hiányzik a többpártrendszer és a jogállam problémájának elméleti megközelítése. Gramsci új utakat nyitott az elméleti gondolkodásban, de teljesen új kérdéseinkre nem találunk azonnali választ sem Gramscinál, sem Leninnél, sem Marxnál.

A baloldal ilyen gyökeresen új problémái közé tartozik a politikai pártok válsága, amely Poulantzas szerint nem pusztán a szervezeti formák válsága,

sokkal inkább lehetne az „autoritárius etatizmus” válságának nevezni. Ez a válság nem csupán az eurokommunizmuson, a baloldali pártokon belül jelentkezik, hanem általában a pártok egész rendszerében. A politikai pártok fokozatosan elvesztik közvetítő funkciójukat, mind kevésbé válnak alkalmassá arra, hogy a különböző társadalmi osztályok érdekeit közvetítsék az államigazgatás felé, elvesztik alapvető ideológiai funkcióikat, mind kevésbé vesznek részt a konszenzusteremtésben és a hatalmi legitimitációban. A pártok identitásválsága ez egy olyan helyzetben, amikor a gazdasági válság nemcsak a munkahelyeken hoz létre új harci formákat, hanem azokon kívül is, olyan formákat, amelyek társadalmilag, kulturálisan és politikailag gyökeresen újnak („marginálisnak”) bizonyulnak a hagyományos munkaszociális formákhoz képest. A válságból a formák „megújítása” vagy az „új formák” kikísérletezése önmagában még nem jelentene kiutat. Poulantzas szerint ehhez végképp le kell számolni a szintézispárt, az egységpárt egyneműsítő illúziójával, a „pán-politicizmus” ideológiai örökségével. Amíg ez nem sikerül, mondja Poulantzas, hiába ismerjük el a különböző társadalmi-ifjúsági mozgalmak autonómiáját, ezt az „új” konstellációt is egy képzeletbeli központhoz viszonyítjuk, ami végső soron nem más, mint maga a politikai párt, mely arra hivatott, hogy mindent magába foglaljon és egyeítsen. A közéletnek ez a „túlpolitizált-sága” nem biztosít megfelelő teret és szabadságot az új kollektív mozgalmaknak, a politikum szféráján kívül működő új alanyiságok számára.

SZÉPSÉGESZMÉNY

A KÖZÉPKORBAN

(Revista de istorie și teorie literară, 1979. 1.)

A folyóirat Liliana Țigănescu lényegretörő tanulmányát közli a kora középkori szépségfogalom fejlődéséről (*Evoluția conceptului de frumos în ginăirea Evului mediu timpuriu*). A szerző öt gondolkodó szépségkoncepcióját taglalja: Boethius (V. század), Cassiodorus (7468—562), Szevillai Izidor (?560—636), Hrabanus Maurus (?776—856) és Jan Scott Eriugena (810—?877). A sommás ismeretetek nem szigetelődnek el egymástól. A szerző megtalálja azt a közös vonást, amely az említett filozófusokat összeköti: a középkor problematikája — az ellentétes minőségek, irányultságok, meghatározások-meghatározottságok közös nevezőre hozása vagy egy lehetséges szintézis létrehozására irányuló tö-

rekvés — majdnem mindegyik középkori gondolkodó művében jelen van az egyéni megoldásjavaslatok különfelesége mellett.

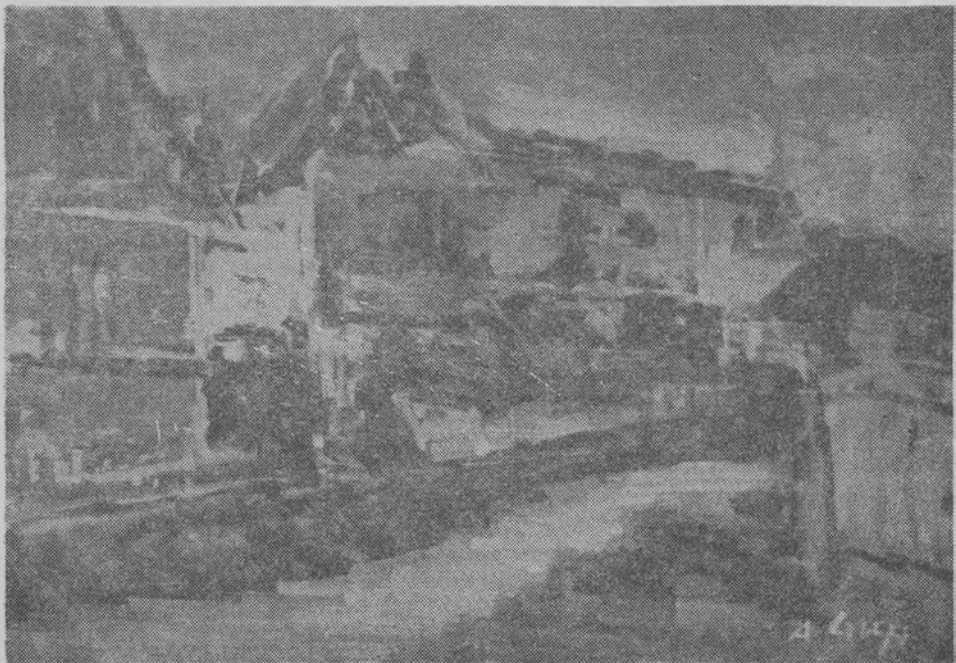
Hozzá tartozik-e szervesen az Esszenciához a Szépség? Avagy a szépség nem egyéb, mint a látszat szívárványa? A Természetből a Ráció szitáján átszűrűt Számok, Arányok, Mértékek kifejezhetnek-e valamit a szép Lényegéből? Egyáltalában lehet-e a szépségnek lényege? S ha igen, úgy ez mennyiben vág egybe az ontológiai, etikai — vagy akár a matematikai Lényeggel? Ha pedig a szépség csupán viszonylagosan képezi le az Abszolútumot, akkor mi ennek — a szigorúan teológiai okfejtésektől eltekintve — a szépre vonatkoztatott, benső oka?

A kétirányúságot — Boethiusnál a szépség ráció általi és érzékközpontú, Szevillai Izidornál égi és földi megközelítést — a Harmónia „hídja” teszi lehetővé: az ontológiai státusminőségek különbsége esztétikai egységben forr össze. A Harmónia a Tökéletesség kifejezője. Ugyanúgy miként a harmonikus Test a Tökéletes Testé. (Harmónia és a zene összefüggése a zene isteni tudományként való fölfogásában nyilvánvaló; vö. Dante *Paradicsomával*, melyet az éteri Zene átítat, vagy Kepler kottájával, melyben „a szférák zenéje” rögzít-

tett.) Az Iskola hét szabad művészetében a zene a quadriviumban foglal helyet, a többi „tökéletes tudomány”, az aritmetika, a geometria s az asztronómia mellett. A középkoriak zeneelméleti munkássága jelentős; Boethius (is) több zeneelméleti munka szerzője.

Liliana Țigănescu többnyire Edgar de Bruyne *Tanulmányok a középkor esztétikájáról* (*Études d'esthétique médiévale*. Bruges. Belgique, 1946) című kötetéből meríti a tanulmányhoz szükséges szövegrészeket. Az 1240-es években bekövetkező európai Arisztotelész-hullámig az elméleti gondolkodás erőteljesen platonista színezetű; a tanulmányban feldolgozott teoretikusok szépségfelfogása nem más, mint Platón szépségszemlényének gyümölcse, ami egy újabb, Platón és az előskolasztikusok szépségfogalmának érintkezési pontjaira rámutató tanulmány tárgya lehet.

Az emberi — s kiváltképp a női — test szerepét, ennek központi jelentőségét a művészetekben tekintetbe véve, a tanulmányíró az előskolasztikusok szimbólumkoncepciója alapján nyomatékosítja: az allegória és a szimbólum középkori előtérbe kerülésének vizsgálata a középkori művészet — s főként a líra — toposzainak megközelítéséhez nagyban hozzásegíthet.

Aurel Ciupe: Szárhegyi táj